

A globalizáció járható útjai¹

Dani Rodrik

Bevezetés

Azért akarunk gazdasági integrációt, hogy az emelje az életszínvonalat. Demokratikus politikázást akarunk, hogy a közösségi döntéseket azok (vagy azok képviselői) hozzák meg, akikre ezek a döntések közvetlenül hatnak

. És végül az önrendelkezésre is igényt tartunk, amely végeredményben a nemzetállami keretből ered. Ez a tanulmány amellel érvel, hogy ez a három igény egyszerre nem valósulhat meg. A globális világgazdaság politikai trilemmája arról szól, hogy a nemzetállami rendszer, a demokratikus döntéshozatal és a teljes gazdasági integráció kölcsönösen kizárják egymást. Azaz csak kettő lehetséges a háromból egyszerre. Ez arra enged következtetni, hogy az az irány, amerre manapság úgy tűnik, haladunk – a globális kormányzás nélküli globális piacok felé – fenntarthatatlan.

Az alternatívát egy megreformált bretton-woods-i kompromisszum jelenti: miközben megőrizzük bizonyos korlátozásokat az integrációval kapcsolatban, mint ahogy az eredeti bretton-woods-i megállapodásokban, addig számos „globálisabb” szabályozást állítunk fel, amely a kívánt integrációs mértéket célozza meg. Akik netán egy másfajta döntést hoznának – szűkre szabott globális gazdasági integráció – azoknak szembe kell nézniük döntésük következményével: vagy kisebb mértékű globális kormányzás vagy kevesebb demokrácia..

A második világháborút követő négy évtized alatt a nemzetközi döntéshozók kordában tartották ambícióikat. A nemzetgazdaságok nemzetköziesedésének egy korlátozottabb formája mellett tették le voksukat, sok teret engedve ezzel a nemzeti gazdaságirányításnak. Az egymást követő multilaterális kereskedelmi tárgyalások hatalmas lépéseknek bizonyultak, de azokon csak a protekcionista kereskedelmi korlátozások lebontására fókuszáltak, a gazdaság csak kis szeleteit érintve (kimaradt a mezőgazdaság, a szolgáltatások és az „érzékeny” iparágak, mint például a textilipar). Megmaradt a tőkepiaci pénzügyi tranzakciók valamint a tőkeáramlás korlátozásának elve. A Bretton-Woods/GATT rezsím azért volt sikeres, mert lényegénél fogva alárendelte a nemzetközi gazdasági integrációt a nemzeti gazdaságpolitika és a demokratikus döntéshozatal igényeinek.

Ez a stratégia drasztikus változásokon esett át az elmúlt két évtizedben. A globális politikát napjainkban a „mély” integráció agresszív agendája határozza meg – mindenféle, a kereskedelem és a tőkeáramlás útjában álló korlátozás és akadály eltörlése. Ennek eredményei problematikusnak bizonyultak – mind a gazdasági teljesítmény (a háborút közvetlenül követő évtizedekhez képest), mind a politikai legitimitás szempontjából. Ennek egyszerű oka az, hogy a mély (szoros) gazdasági integráció elérhetetlen egy olyan térben, ahol a nemzetállam és a demokratikus eljárások még mindig számottevő erővel bírnak.

A tanulmány címe tehát két gondolatot közvetít. Először is, igenis léteznek inherens korlátai annak, hogy mennyire vagyunk képesek a globális gazdasági integrációt előmozdítani. Se nem lehetséges, se nem kívánatos hogy maximalizáljuk azt, amit Keynes „a nemzetek közötti gazdasági jellegű érintkezéseknek” nevezett.² Másodsorban a

---

¹ A fordítás a <http://ksghome.harvard.edu/~drodrik/Feasglob.pdf> weboldalon található tanulmány alapján készült. Csak néhány, a megértés szempontjából fontos lábjegyzetet tartalmaz. Hivatkozások kihagyva! Kizárólag belső használatra!

² Keynes ezt a frázist egy, a nagy gazdasági világválság idején írt esszéjében használja, melyben úgy tűnik, hogy összességében leszámol a szabadkereskedelem visszaállításával: „Azokkal szimpatizálok, akik inkább minimalizálnák, mintsem maximalizálnák a gazdasági jellegű érintkezéseket a nemzetek között. Az ideáknak, a

megvalósítható globalizációs modellek halmazán belül számos lényegileg különböző forma közül lehet választani. Az ilyen modelleknek különböző implikációi vannak azok számára, akiket felhatalmazunk, és akiket nem, akik profitálnak belőle és akik nem. Figyelembe kell e két tényt venni, hogy képesek legyünk előrelépni a globalizációról szóló vitában. Az egyik tanulság az, hogy féken kell tartani becsvágyunkat, már ami a globális gazdasági integrációt illeti. A másik pedig, hogy jól kell kialakítani a globalizáció-, immár-soványabb verziójának szabályait.

A globalizáció korlátaira vonatkozó érvelésem nem magától értetődő (vagy legalábbis nem kellene annak lennie). Számos alapkövön nyugszik, és talán hasznos is lenne ezekkel kezdeni. Az okfejtés onnan indul, hogy a piacoknak egy sor nem piaci intézménybe kell beágyazódniuk, hogy jól működhessenek. Ezek az intézmények számos funkcióval bírnak, melyek kritikusak a piacok működése szempontjából: létrehozzák, szabályozzák, egyensúlyba hozzák, és legitimálják azokat..

A második, sokkal neuralgikusabb pont szerint nincs egyszerű vagy egyedi megfelelés ezen funkciók és az intézményi infrastruktúra által öltött különböző formák között. Az amerikai típusú kapitalizmus nagyban elüt a japán típusútól; észveszejtő sokszínűség jellemzi a munkaerőpiac és jóléti állam intézményeit még Európán belül is; alacsony jövedelmű országok gyakran kívánnak meg heterodox (a bevettől eltérő [B.T.]) intézményi konfigurációkat, mely a fejlődés útját jelenti számukra.

A harmadik pont egyszerűen azt állítja, hogy a fenti intézményi diverzitás jelentős korlátokat állít a teljes gazdasági integráció elé. Valójában manapság, amikor a formális kereskedelmi és beruházási korlátozások jórészt eltűntek, pontosan a szabályozási és jogi eltérések (azaz a különböző fejlődési utak, melyeket a heterogén nemzeti intézményi környezet alakít), gördítik a legnagyobb akadályokat a nemzetközi kereskedelem elé. A „mélyintegráció” pedig megkövetelné az ezekből származó tranzakciós költségek intézményi harmonizáció általi megszüntetését – ez az álláspontja a Világkereskedelmi Szervezetnek (WTO). Valójában, amint belátjuk, hogy az intézményi sokszínűség értékes gazdasági szereppel bír, világossá válik, hogy a WTO által propagált út tele van veszélyekkel.

Szerencsére számos „lehetséges” globalizációs modell létezik, melyek sokkal több előnnyel rendelkeznek, mint napjaink verziója – többek között egy sokkal igazságosabb elosztást tesznek lehetővé. A tanulmány vége felé fogom tárgyalni a globális szabályozás egy olyan módosított változatát, amely különösen meggyőző eredményeket produkálna: egy multilaterális tárgyalásokon elfogadott vízumrendszert, amely nagyobb mértékben tenné lehetővé a fejlődő országok képzett és képzetlen munkaerőjének fejlett államokban történő (ideiglenes) munkavállalását. Egy ilyen séma jövedelemben megnyilvánuló előnyöket eredményezne, melyek nagyobbak lennének, mint amelyek a WTO tárgyalásokból összességében származnak. Ráadásul ez a rendszer viszonylag kicsi növekedést eredményezne a határokon átnyúló munkaerő-áramlásban.

Piacok és nem piaci intézmények

A piacok paradoxona azt jelenti, hogy azok pontosan nem a *laissez-faire* alatt prosperálnak, hanem az állam gondos felügyelete mellett. Jacques Barzun egy kiterjedt, szabályozásért felelős apparátust jellemez a Velencei Köztársaság fénykorában 1650 körül:

„Külön felügyelő ellenőrizte a súlyokat, a mérlegeket és a pénzverdét, külön bíró döntött a kereskedelmi vitákban, a szolgák és az inasok ügyeiben. Volt cenzora a

---

művészetnek, a tudásnak, a vendégszeretetnek és az utazásnak kellene nemzetközivé lenniük. Azonban -ha ez ésszerű és praktikusán lehetséges- az árukereskedelem ne lépje át az országhatárokat, és mindenekelőtt a pénzügyek is legyenek nemzetiek.”

cégtábláknak és a kontároknak, voltak bér-és adómegállapító, tartozások behajtását segítő hivatalnokok, és egy rakás hajózási tisztviselő. A Mediterráneum minden részéből a városba érkező matrózokat vendégül látó lakosságnak és a Velencét híressé tevő remek fogadóknak szükségük volt a mindig éber egészségügyi szolgálatra. Mindezeket a hivatalnokokat olyan alaposan képezték, mint a város szenátorait és tanácsosait, és minden egyes törvényt könyvvizsgálók hada nézte át újra és újra.”

Ami Velencét a nemzetközi kereskedelem és pénzügyi élet központjává tette a 17. századi Európában, az a közösségi intézmények minősége volt. Ugyanez mondható el a 19. században Londonról és a 20. század második felében New Yorkról.

Általában közismert, hogy a piac előfeltételezi a nem piaci intézmények működését – legalábbis egy törvényes rezsimet, mely kikényszeríti a tulajdonosi jogokat és a szerződések betartását. A tulajdonjogok és a legális szerződések betartásának kikényszeríthetősége nélkül a piac nem létezhet, csak igen elemi formában. De a piac közösségi intézményektől való függése túlmutat a tulajdonosi jogokon. A piacok nem képesek saját magukat szabályozni, stabilizálni vagy legitimálni. Az üzletemberek ritkán láthatóak együtt, anélkül hogy beszélgetésük ne végződne „a közösség elleni összeesküvéssel”, panaszkolta Adam Smith. Anti-trösztre, az információ kötelező közzétételére, prudenciális (felügyelet által előírt [B.T.] korlátokra, közegészségügyre és közbiztonságra, valamint környezeti és más externáliákra vonatkozó szabályozás hiányában a piac aligha lenne képes jól végezni a dolgát. A végső hitelező funkció vagy közösségi költségvetés hiányában a piac hajlamos vad „kicsapongásokra” vagy periodikus „alulfoglalkoztatottsági rohamokra”. Szociális háló vagy a kockázatok és egyenlőtlenségek mérséklésére hivatott társadalombiztosítás nélkül a piac nem képes legitimitását sokáig megőrizni. A kapitalizmus szelleme, ahol működik, azt jelenti, hogy sikerül folyamatosan újból és újból feltalálni az önfenntartó piacgazdaság intézményi bástyáit: a központi bankot, a fiskális politika stabilitását, a trösztellenességet és a szabályozást, a társadalombiztosítást és a politikai demokráciát.

Ami kevésbé közismert, az a piacgazdaságok intézményi alapjának formai sokfélesége. Létrehozni, szabályozni, stabilizálni vagy legitimálni a piacokat, ezek olyan *funkciók*, melyek nem feleltethetők meg specifikus intézményi *formáknak*. Például vegyük a tulajdonjogokat. Ami releváns gazdasági nézőpontból, az az, hogy a jelenlegi és leendő befektetőknek megvan-e a bizonyosságuk afelől, hogy megkapják-e az investíciójuk gyümölcsét – és nem a precíz törvényi forma az, ami számít. Kínának, hogy csak vegyünk egy extrém, de illusztratív példát, sikerült a befektetőknek a szóban forgó bizonyosságot (biztosítékot) felmutatni annak ellenére, hogy tökéletesen hiányzik a tulajdonjogok intézménye vagy védelme. Olyan intézményi megoldások (innovációk), mint a Háztartások Felelősségi Rendszere (Household Responsibility System) vagy a Járási és Községi Vállalkozások (Village and Township Enterprises) úgy tűnik, hogy funkcióiban azonosak a magánvállalkozásokra épülő gazdaságokban jellemző tulajdonformákhoz. Hogyan másként magyarázhatnánk meg az óriási robbanást a vállalkozói aktivitás növekedésében Kínában a 70-es évek végén végbement reformokat követően? Ezzel szemben jó néhány ország sikertelenül próbált meg befektetőket meggyőzni a biztosíték meglétéről, noha a magántulajdon sérthetlensége törvényileg garantálva volt. Erre jó példa a 90-es évek Oroszországa.

A mai fejlett gazdaságokat jellemző intézményi diverzitás jól példázza azt, hogy a piacgazdaságok sokféle intézményi környezettel kompatibilisek. Az Egyesült Államok, Európa és Japán mindegyike sikeres társadalomként aposztrofálható: hosszú távon közel azonos jóléti szintet értek el. Ennek ellenére a munkapiaci intézményrendszerük, a felelős vállalati irányítás (corporate governance), szabályozási, társadalombiztosítási, bank- és pénzügyi rendszerük nagymértékben eltér. Skandinávia volt szinte mindenki kedvence a 70-es

években; Japán a 80-as évek irigyelt „mintapéldánya”; az 1990-es évek vitathatatlan sztárja az Egyesült Államok. Az ilyen előre jelezhető változások az intézményi szokásokban nem szabadna, hogy elhomályosítsák előttünk azt, amit a józan ész diktál, vagyis hogy ezen modellek egyike sem jelenti az etalont a „kapitalizmusok” versenyében. Ennek csak kevés jele tapasztalható, noha napjainkban sok tudományos értékezés lát napvilágot a kapitalizmusok konvergenciájáról. A pénzügyi modellek (de sokkal kevésbé a felelős vállalati irányítási modellek) inkább haladnak az angolszász modell irányába. A munkapiaci megoldások, melyeket jól jellemez a szakszervezeti taglétszám vagy a kollektív béralkuk által lefedett munkavállalók aránya, valójában inkább divergáltak.

Jó érvek szólnak az intézményi sokszínűség mellett, illetve amellett, hogy a hazai intézmények miért is immúnisak a konvergenciával szemben. Például a társadalmak eltérnek egymástól azokban a normákban és értékekben, amelyek az intézmények kiválasztására nagy hatással vannak. Hogy csak egy nyilvánvaló példát említsünk, az amerikaiak és európaiak eltérő véleményen vannak a gazdasági kimenetek determinánsait illetően: az amerikaiakhoz képest az európaiak nagyobb súlyt tulajdonítanak a szerencsének és kisebbet az egyéni erőfeszítéseknek. Ennek megfelelően előnyben részesítik a kiterjedt újraelosztási és társadalombiztosítási megoldásokat. Ami az amerikaiakat illeti, ők inkább az esélyegyenlőség eszméjére fókuszálnak, sokkal nagyobb mértékű egyenlőtlenséget is „vállalnak”.

Van egy másik, de finomabb érv az intézményi diszkrepancia mellett. Egy társadalom intézményi konfigurációjának különböző elemei hajlamosak arra, hogy kölcsönösen egymást erősítsék. Tekintsük például a japán társadalombiztosítási hagyományokat. Európától eltérően a japán kormány nem működtet drága jóléti államot az adófizetők pénzéből. Ehelyett a társadalombiztosítást a háború utáni japán stílusú kapitalizmusra jellemző elemek kombinációján keresztül valósítják meg: élethosszig tartó foglalkoztatás a nagyvállalatokon belül, a mezőgazdaság és a kis volumenű szolgáltató szektor (pl. családi vállalkozások) védelme, kormányzat által szervezett kartellek és termékpiacon szabályozás. Mindezek pedig visszahatnak az intézményi tájkép más részleteire. Ezen társadalmi megállapodások egy implikációja, hogy erősítik a belső érintettek (menedzserek és alkalmazottak) szerepét a külső érintettekéhez (részvényesek) képest és ezáltal egy, az angolszász modelltől eltérő corporate governance modellt eredményeznek: Japánban tradicionálisan a belső érintettek tevékenységét nem a részvényesek kísérik figyelemmel, vagy avatkoznak be azokba szükség esetén, hanem a bankok. Az Egyesült Államokban ezzel ellentétben a részvényesi érték maximalizálásának uralkodó mintája egyértelműen a profitnak biztosít elsőbbséget a belső érintettek vagy más érintett érdekeivel szemben. De ennek a másik oldala az is, hogy a profitmotívumot a legszigorúbb antitröszt törvényekkel korlátozzák. Elég nehéz lenne elképzelni, hogy Európa vagy Japán vezető hi-tech vállalataikkal hasonlóképpen bánjanak, mint az USA tette azt a Microsoft-tal.

Ez az első fontosabb tartalmi hiba:

Ha ilyen kölcsönös függőségi viszonyok állnak fenn az intézményi környezet különböző elemei között, bármilyen mélyreható változás nagyon rombolólag képes hatni, és ezáltal normális körülmények közt nehézkesé válik bármit is megváltoztatni. Ennek az „eredményét” nevezik a közgazdászok útfüggőségnek vagy hiszterézisnek: mihelyt az intézményi berendezkedés már kellően jó teljesítményt nyújt (és gyakran akkor is, mikor valójában nem), egyszersmind nagyon nehezen változtathatóvá is válik.

Az intézményi sokszínűség mellett szóló érvek utolsó fő kategóriája a fejlődő országok speciális problémáival van kapcsolatban. A gazdasági növekedés elősegítése és fenntartása gyakran olyan intézményi innovációkat követel meg, amelyek drasztikus mértékben eltérhetnek attól a gyakorlattól, amit a nyugatiak vagy az amerikaiak a legjobbnak tartanak. Vegyük ismét csak Kínát, aki az utolsó huszonöt évben a fejlődő világban a leglátványosabb sikert érte el. Egy nyugati egyetemen végzett gazdasági tanácsadó 1978

Kínájában a szocialista gazdasági rezsim teljes felszámolását javasolt volna: magántulajdonosi jogok bevezetését vidéken, az állami vállalatok privatizációját, deregulációt, az árak felszabadítását, a fizetőeszköz egységesítését, adóreformot, vámtarifa csökkentést, valamint az importon lévő mennyiségi korlátozások eltörlését. Kína ezen intézkedéseknek csak egy kis részét valósította meg, és azokba is csak egy vagy két évtizeddel a magas növekedési ütem elérése után vágott bele (pl. a fizetőeszköz egységesítése vagy kereskedelmi liberalizáció). Ehelyett a kínai vezetés a magas hatékonyságú intézményi reformok mellett döntött. A háztartások felelősségi rendszere, a járási és községi vállalkozások, a különleges gazdasági zónák, vagy a kétszektoros árszabás intézményei egyéb más intézkedések mellett nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a kínai kormányzat hatékony ösztönzőkkel stimulálhatta a termelést vagy a befektetéseket a fennálló törvényi, társadalmi és politikai rendszer nagyobb mértékű változtatása nélkül.

A kínai tapasztalatok nem a kivételt, hanem a szabályt jelentik: a magas növekedési ütemre való átállást tipikusan egy relatíve szűkre szabott reformcsomag katalizálja, mely elegyíti a hagyományos (nyugati) elemeket a hazai intézményi innovációkkal, azaz nem a nyugaton bevettnek számító átfogó intézményi változtatásokra hagyatkozik. Dél-Korea és Tajvan a 60-as évek, Mauritius a 70-es, India a 80-as évek elejétől, valamint Chile az 1980-as évek közepétől ennek a stratégiának a tipikus megnyilvánulása.³

Intézményi sokszínűség versus mélyintegráció

Amikor a közgazdászok a globális gazdasági integráció gátjairól beszélnek, importvámokra, mennyiségi korlátozásokra, különféle valutáris praktikákra, a külföldi kölcsönfelvétel és hitelezés, valamint a külföldiek tulajdonszerzésének korlátozására gondolnak. Az elmúlt néhány évtized alatt tanúi lehettünk a fenti korlátozások példátlan mértékű csökkenésének, minthogy gyakorlatilag az összes ehhez hasonló felszámolták vagy felszabadították világszerte. A tankönyvek szerint ahogy ezek a korlátozások megszűnnek, joggal számíthatunk a nemzetgazdaságok problémamentes világgazdaságba való integrálódására. De legnagyobb meglepetésre a közgazdászok mégis úgy találták, hogy a gazdasági integráció még közel sem teljes.

Kétségtelen, hogy a határokon átnyúló kereskedelem és befektetések volumene ugrásszerűen megnőtt az elmúlt évtizedekben. Amikor azonban a nemzetközi volumeneket a nemzeti piacokat jellemző hasonló értékekhez viszonyítjuk, akkor a nemzetközi piacok még mindig erősen fragmentáltak tekinthetők. Egy jól ismert tanulmány szerint a kereskedelem volumene két kanadai tartomány között húszszor nagyobb volt, mint egy kanadai és hasonló távolságra, csak épp a határ túloldalán található USA tagállam között. Későbbi tudományos munkák képesek voltak megmagyarázni ezt a nagy különbséget. Mindegyik az állította, hogy a nemzeti határok erősen depresszív hatással vannak a határon átnyúló gazdasági kapcsolatokra. Más szempontú irodalmak arra az ezzel összefüggő jelenségre koncentrálnak, amit a kereskedelemmel foglalkozó közgazdák „hiányzó kereskedelemnek” neveznek. Ez azt jelenti, hogy a kereskedelem által közvetített tényezőáramlások (pl. munka és tőke) közel sem ütik meg azt a mértéket, amit a standard komparatív előnyök elméletei előrejeleznek.

---

³ Ez az, amiért olyan tanulmányok, melyek az a célja, hogy kimutassa, hogy a globalizációt követő országok („globalizers”) gyorsabban növekednek mint a kevésbé arra hagyatkozók („non-globalizers”), annyira félrevezető. Az ezekben a tanulmányban a globalizáció mintapéldányainak tekintett államok (Kína, India, Vietnám) mindegyike heterodox stratégiát követett. Ezen országok tapasztalataiból legkevésbé az a tabuság vonható le, hogy a kereskedelmi liberalizáció, a WTO döntések maradéktalan betartása, és a Washingtoni Konszenzus adaptálása a lehető legjobb módszerek a gazdasági fejlődés eléréséhez. Kína (egészen mostanáig) és Vietnám még nem is tagja a WTO-nak, valamint Indiával kiegészülve ez a csoport tekinthető leginkább protekcionista az egész világon.

Adottnak véve az országok között mutatkozó relatív tényező ellátottságban meglévő hatalmas különbségeket, valamint, hogy megszűntek a nyilvánvaló formális kereskedelmi akadályok, mégis sokkal kisebb a termelési tényezők nemzetközi kereskedelmének volumene, mint amekkorának elvileg lennie kellene.

Gazdasági szempontból ami igazán jelentős, az nem is a kereskedelem volumene, sokkal inkább a nemzetgazdaságok közötti árkonvergencia mértéke. E területen az eredmények szintén csalódottságra adnak okot. A nemzetközi kereskedelemben kerülő (tradable) javak árai lényegesen eltérnek egymástól a nemzeti piacokon, még az adatok indirekt adóktól és a kiskereskedelmi haszontól való megtisztítása után is.⁴ Továbbá, amikor az árak konvergálnak egy nagyjából azonos szinthez, akkor a konvergencia folyamat hajlamos a lelassulásra, több évet is igénybe véve. Minden esetben ugyanazt a konklúziót vonhatjuk le: a nemzeti határok komoly akadályt gördítenek a határokon átnyúló gazdasági cserefolyamatok elé, még ha a kereskedelmet súlytó formális akadályok el is tűntek.

Ezek után talán meglepetésként hathat, ha azt állítjuk, hogy a helyzet nem sokban különbözik a tőkepiacokon sem. Egy tökéletesen szabad tőkeáramlást lehetővé tevő világban a háztartások vagyonukat nemzetközi szinten diverzifikált portfóliókban helyeznék el, valamint a vállalkozások földrajzi helyzete sem befolyásolná a finanszírozási lehetőségekhez való hozzáférést. A valóságban a hazai szereplők inkább fektetnek be a hazai pénz- és tőkepiacokon, mint máshol (home bias). A gyárba vagy berendezésekbe történő beruházásokat még mindig befolyásolják a rendelkezésre álló hazai megtakarítások és portfóliók, mely utóbbiak rendkívüli módon „provinciális” természetűek maradtak. Még relatív tökebőség idején is a nettó tőkeáramlás volumene gazdag és szegény országok között jelentősen alatta marad annak az értéknek, melyet az elméleti modellek előrejeleznek. A „fejvesztettség” periódusaiban, melyek figyelmeztető gyakorisággal következnek be, az észak-dél irányú tőkeáramlások pillanatok alatt elapadnak. A globális devizapiacokon a napi forgalom elérheti a 1, 5 trilliárd dollárt, de egy olyan befektetőt, aki azon az alapon hozza meg befektetési döntéseit, hogy létezik egy integrált óriási tőkepiac a nemzetek felett, vagy hogy a nemzeti határok már nem számítanak, nagy meglepetés érné és inkább előbb, mint utóbb.

Honnan származnak ezek a nemzeti határok általi korlátok, ha nem a kormányzatok olyan szándékaiból, hogy közvetlenül korlátozzák a kereskedelmet és a tőkeáramlást? Most már ott tartunk, hogy össze tudjuk kapcsolni ezeket a megfontolásokat az előzőekkel, melyek az intézményi sokszínűséget emelték ki. A kulcsmomentum a nemzeti és az azok által meghatározott intézményi határok, melyek a tranzakciós költségek egy széles halmazát eredményezik. Az intézményi és hatásköri (illetékességi) diszkontinuitások úgy hozzák létre a piacok szegmentálódását, mint ahogy egykor a szállítási költségek vagy az importvámok.

A tranzakciós költségeknek számos forrása van. A szerződések kikényszeríthetősége jelenti a legnyilvánvalóbb példát, hiszen ez sokkal problematikusabb a nemzeti határokon kívül, mint hazai környezetben. A hazai bíróságok lehet, hogy nem hajlandók – a nemzetközi bíróságok pedig képtelenek – kikényszeríteni egy olyan szerződést, amelyet két különböző állam polgárai kötöttek. Ez a probléma mindenkit és mindent egyformán érint, de különösen a tőkeáramlások esetében nyilvánvaló, amikor a kölcsönszerződésekben egyértelműen benne foglaltatik a visszafizetés ígérete. A fő érv, hogy miért is nem áramlik több tőke a szegényebb országok felé, az az, hogy nem lehet megnyugtatóan rendezni az ígérlet kérdését, miközben az a nemzeti hatáskörök között „lebeg”, legfeljebb a bevált jó öreg „ágyúaszád-diplomáciával”.

Gyakran előfordul, hogy a szerződések inkább implicit, mint explicit jellegűek, amely esetekben ismételt interakciók szükségeltetnek a felek között ahhoz, hogy a szerződések „fenntarthatókká” váljanak. Hazai kontextusban az implicit szerződések a társadalmi hálózatokba ágyazottak, amelyek biztosítják az ösztönzőket a kikényszeríthetőséghez azáltal,

---

⁴ Például Scott Bradford becslése szerint a biciklik és a motorbiciklik hazai árai az Egyesült Királyságban 100%-kal, Belgiumban 76%-kal, Németországban 60%-kal haladták meg a világpiacon árat.

hogy az opportunistá viselkedés elleni szankciókat alkalmaznak. Egy ilyen szankció a kiközösítés, amely visszatartja az üzletembereket az etikátlan cselekedetektől. Az etnikai hálózatok szerepe a határokon átnyúló kereskedelem és befektetések elősegítésében (mint Kína szerepe a délkelet-ázsiai térségben) jelzi a csoporton belüli kötődések fontosságát a csere előmozdításában. A határokon átívelő gazdasági összeköttetések nehezebben hozhatók létre etnikai vagy társadalmi kapcsolatok hiányában. Még általánosabban, a nemzeti intézmények alulfejlettsége vagy a tulajdonosi jogok adekvát védelmének hiánya számos fejlődő országban jelent komoly akadályt a hatékony nemzetközi gazdasági kapcsolatokban való részvétel tekintetében.

A tranzakciós költség szintén a szabályozói környezetben és az üzleti szokásokban meglévő nemzeti különbségekre vezethető vissza - mind informálisan mind jogilag. Az ilyen eltérések azok, amelyek világszinten a leggyakrabban előforduló panaszok az üzleti szféra részéről, hiszen megemelik a nemzetközi adásvétel és befektetés költségeit. Valójában a kereskedelmi konfliktusok egyre inkább ezen differenciákból eredeztethetők. Amikor az USA a japánok kiskereskedelmi praktikáit okolja azért, hogy a Kodakot sikeresen tartják távol a japán piactól, vagy mikor az USA panaszt emel a WTO-nál, mert az Európai Unió behozatali tilalommal sújtja a hormonkezelt marhahúst, akkor pontosan arról van szó, hogy a nemzetközi kereskedelemben eltérő szabályozási stílusok uralkodnak. A WTO az USA-val szemben a fejlődő országoknak adott igazat abban a disputában, amelyben az Egyesült Államok a Levegőtisztasági és a Veszélyeztetett Fajok Védelméről Szóló Törvényeknek megfelelően olyan gázolajtisztasági és halászati szabályozásokat vezetett be, amelyek gátolták a fejlődő országok gázolaj és rákexportját. Ennek megfelelően a kereskedelmi tárgyalások is a szabályozási eltérések harmonizációjára helyezik a hangsúlyt. Az uruguay-i GATT tárgyalási fordulóban a szellemi tulajdonjogok védelméről szóló, a szabadalmak védelmének minimális idejét előíró kereskedelmi egyezmény (TRIPs) elfogadása döntő győzelmet jelentett ebben a kérdéskörben. A nemzetközi pénzügyek területén egy hasonló kezdeményezés elfogadása van folyamatban, amely a vállalatirányítási, tökemegfelelési, banki szabályozási, számviteli, audit és biztosítási szabványok és törvényekről hivatott majd rendelkezni.

Összességében elmondható, hogy a nemzeti határok a világgazdasági integráció elmélyítésének útjában állnak, hiszen kijelölik egyben az intézményi határokat is. Számos közgazdász van azon a véleményen, hogy az hozhat előrelépést, ha a centrifugális erők hatókörét ki tudjuk terjeszteni nemzetközi megállapodások, jogharmonizáció és közös szabványok kialakítása által. Ez végső soron arról szól, hogy a gazdasági előnyöket a jövőbeli integrációban hogyan leszünk képesek realizálni. Ámbár, a korábbi érveléssel összhangban, a nemzeti intézményrendszerek sokszínűsége reális és hasznos célokat szolgál. A hazai intézmények mélyen a nemzeti preferenciákban gyökereznek, hozzájárulnak a „társadalmi szerződések” fenntartásához, valamint elősegítik a fejlődő országok kiútkeresését a szegénységből. Tehát nem könnyű a választás.

A globális gazdaság politikai trilemmája

Az átváltásokat (tradeoff) szemlélteti az *1. ábra*, melynek a globális világgazdaság politikai trilemmája címet adtam.⁵ Az ábra legfontosabb üzenete a következő: a nemzetállami szisztéma, a mély gazdasági integráció, valamint a demokrácia kölcsönösen inkompatibilis, egymással (bármelyik a másik kettővel egyszerre) kölcsönösen kizárják egymást. Nem valósítható egyszerre mindhárom, legfeljebb csak kettő. Ha a gazdasági integrációt mélyítjük

⁵ Ezen trilemma tárgyalása erősen támaszkodik a “How Far Will International Economic Integration Go?” című cikkemre (Journal of Economic Perspectives, Winter 2000.)

el, akkor fel kell adnunk vagy a nemzetállamot vagy a demokratikus döntéshozatalt. Ha a demokratikus kereteket akarjuk erősíteni, akkor a nemzetállam és a nemzetközi gazdasági integráció közül kell választanunk. És ha meg akarjuk tartani a nemzetállami keretet, akkor azt vagy a demokráciával vagy az integrációval párosíthatjuk.

Hogy megvilágítsuk az emögött megbújó logikát, tekintsük egy olyan hipotetikus tökéletesen integrált globális világgazdaságot, melyben a nemzeti határok nem akadályozzák a javak, szolgáltatások és tőkék szabad áramlását. Ekkor a tranzakciós költségekben vagy az adószintekben meglévő különbségek marginálisak; a tényezőárak és hozamaik szinte tökéletesen azonosak világszerte. Egy ilyen világ kompatibilis-e a nemzetállami rendszerrel? Fenn tudjuk-e tartani a jelenlegi nemzetállami rendszer lényegi vonásait akkor, ha egyúttal biztosítanunk kell azt is, hogy a nemzeti hatáskörök, illetve a nemzeti hatáskörök közti különbségek ne akadályozzák a gazdasági érintkezést. Talán igen, ha feltételezzük, hogy a nemzetállamok arra koncentrálnak, hogy attraktívává váljanak a nemzetközi piacok számára. Ekkor a nemzeti hatáskörök távolról sem jelentenének áthidalhatatlan akadályt, hiszen a nemzetállamok elköteleznék magukat a nemzetközi kereskedelem és tőkeáramlás maximalizálására. A hazai szabályozás és adópolitika vagy a nemzetközi mértékkel összhangban lenne megállapítva, vagy úgy lenne strukturálva, hogy a lehető legkevesebb akadályt állítsa a nemzetközi gazdasági integráció útjába. Emellett nemzetállam csak olyan közösségi javakat biztosítana lakosainak, melyek az integrált világpiaccal kompatibilisek.

Egy ilyen világ elképzelhető, és valóban vannak olyanok, akik szerint már egy ilyen világban élünk. A kormányok megpróbálják egymást túllícitálni olyan gazdaságpolitikák követésében, amelyekről azt hiszik, hogy erősíti a piaci fegyelmet, növeli a kereskedelem volumenét és a tőkevonzó képességet: erős valuta (stabil pénzkibocsátás, kicsi infláció, stb. [a ford.]), kicsi kormányzat, alacsony adók, rugalmas munkaerőpiaci szabályozás, dereguláció, privatizáció és gazdasági nyitottság. Ezek azok a receptek, amelyek Thomas Friedman (1999) találó fogalma, az Arany Kényszerzubbony tökéletesen jellemez. Friedman megjegyzi, hogy a nemzeti szuverenitást a piacok nemzetköziesedése közepette csak úgy lehet megtartani, ha a nemzeti politika hatásköre összeszűkül.

“ Amint egy ország felölti az Arany Kényszerzubbonyt,” ahogy Friedman (1999, 87) írja,

két dolog történik: a gazdaság növekszik, a politika összezsugorodik. ... [Az] Arany Kényszerzubbony lecsökkenti a hatalmon levők politikai és gazdasági választási lehetőségeit egy relatíve szűk körre. Ez az, amiért különösen nehéz bármilyen reális különbséget észrevenni a kormányzó vagy az ellenzéki pártok attitűdjei között azokban az országokban, melyek már felvették a kényszerzubbonyt. Mihelyt felöltik, a választási lehetőség a Pepsi és a Coke közti választás analógiájára redukálódik – nüansznyai ízlésbeli, nüansznyai politikákbeli különbségek, a helyi szokások, ízlések elhanyagolható mértékű beépítése a termékbe, azaz egy kicsi lazítás itt-ott, de semmi jelentős eltérés a szűken értelmezett arany szabályhoz képest.

A demokratikus politizálás kiszorítása megnyilvánul a gazdaságpolitikát konstituáló intézmények (jegybank, fiskális hatóságok, stb.) elkülönülésében, a társadalombiztosítás eltűnésében (vagy privatizálásában), vagy a fejlesztési céloknak a piaci fegyelem fenntartásának igényével történő helyettesítésében. Amint a játékszabályokat a globális világgazdaság határozza meg, a hazai csoportok „hozzáférését” a nemzeti gazdaságpolitikai döntéshozatalhoz korlátozni kell.

Egyik ország sem jutott el ezen az úton messzebbre, mint az 1990-es években Argentína, amelyről úgy tűnt egy pillanatig, hogy tökéletes illusztrációja a friedman-i gondolatoknak. Az argentin gazdaság összeomlása egy fontos tanulságot szolgáltat ebben a vitában. Argentína nagyobb mértékű kereskedelmi liberalizációt és privatizációt, átfogóbb

adó- és pénzügyi reformot hajtott végre, mint bármelyik más latin-amerikai ország. Megtett mindent, hogy a befektetők számára vonzóvá váljon. A lehető legjobb befektetői besorolás – ami a nemzetközi piacok végső értékítéletét testesíti meg – ez lett az argentin kormány legfőbb célja.⁶ Ennek ellenére miért hagyták el a külföldi befektetők olyan hirtelen az országot a kilencvenes évek végéhez közeledve?

Nem tudni ekkor mitől riadtak meg a pénzpiacok, de biztos nem attól, hogy a politikai vezetés nincs elkötelezve a hitelek visszafizetése mellett. De la Rúa elnök és Cavallo gazdasági miniszter alatt gyakorlatilag minden megállapodást felrúgtak a civil partnerekkel – közalkalmazottak, nyugdíjasok, tartományi kormányok, bankbetétesek – csak azért, hogy nehogy egyetlen centtel is megrövidítsék a külföldi hitelezőiket. Ami végül is megpecsételte Argentína sorsát a pénzpiacok szemében, az nem az volt, ahogy Cavallo és de la Rúa eljár, hanem az, hogy az argentin emberek nem voltak hajlandók ezt a politikát továbbra is elviselni. A nemzetközi piacok egyre szkeptikusabbak lettek, ahogy a kongresszus, a tartományok és a hétköznapi emberek egyre kevésbé tolerálták a külföldi kötelezettségek hazaiak elé helyezését. És a végén a piacoknak lett igazuk. Néhány nappal a tömegtüntetések és zavargások kirobbanása után közvetlenül Karácsony előtt Cavallo és de la Rúa lemondani kényszerült gyors egymásutánban.

Látható, hogy az argentin példa mégis különbözik attól, amit Friedman állított: a “spontán tömeges politizálás” képes felülmúlni a nemzetközi tőkeáramlásokat, még ha a politikai vezetés önféjűen az integráció mélyítését tűzi is ki célul. Demokráciák esetében, ahol a külföldi hitelezők igényei összeütközésbe kerülnek a hazai társadalmi csoportok érdekeivel, az előbbi végül is enged az utóbbinak. Amikor a társadalmi nyomás felszínre kerül, a demokrácia letépi magáról az Arany Kényszerzubbonyt.

Egy másik nyilvánvaló alternatíva a nemzetállami keret elvetése és a demokratikus döntéshozatal megtartása. Ez a megoldás az úgynevezett “globális föderalizmus”, mely megtalálható az 1. ábrán. A globális föderalizmus rendezzi az illetékesség (hatáskör) kérdését a politika és a piac között, és közben a “határ-effektust” is eliminálja. A politikának nem kell zsugorodnia, és nem is fog: a döntéshozatal súlya áthelyeződik globális szintre. Ez az Egyesült Államok berendezkedési modellje, csak éppen világszintre kiterjesztve. A tagállamok között továbbra is fennmaradó szabályozási és adózási különbségek ellenére a szövetségi kormány, alkotmány és bíróság biztosítja, hogy az USA piaca egységes nemzeti piac legyen. Az Európai Unió, amely jelenleg igencsak távol van egy föderális szisztémától, durván ugyanebbe az irányba tart. Egy globális föderalista rezsím alatt a nemzeti kormányok nem tűnnek el szükségképpen, de hatalmukat és hatáskörüket a szupranacionális szintű törvényhozás, végrehajtás és bíraskodás intézményei együttesen jelentősen korlátoznák.

Ez nem csak utópisztikusnak hangzik, hanem ténylegesen is az. Az USA történelmi tapasztalatai rámutatnak, hogy mennyire bonyolult megalkotni és fenntartani egy politikai uniót úgy, hogy nagy különbségek állnak fenn az intézményi struktúrákban az alsóbb szintű politikai entitások (tagállamok) között. Az a felemás megoldás, amelyben a politikai intézmények az EU-n belül kifejlődtek és az állandósult panaszok azok demokratikus deficitjével kapcsolatban szintén jelzésértékűek a problémakört tekintve – még az esetben is, amikor az unió hasonló jövedelemszinttel és történelmi pályákkal bíró országokat ölel fel. A ténylegesen globális szintű föderalizmus legjobb esetben is évszázadnyi messzeségben van.

Az egyetlen még megmaradt opció a gazdasági integrációnak, mint célnak a feláldozása. Ezt az 1. Ábrában a bretton-woods-i kompromisszum névvel illettem. A bretton-woods-i / GATT rezsím lényege az volt, hogy mindegyik ország önálló gazdaságpolitikát

---

⁶ A rendkívül ártalmas valutatanács intézménye, amely eredetileg az infláció letörésének szándékával volt létrehozva, végső soron ugyanennek a stratégiának a részévé vált. Úgy érezték, hogy egy olyan kormányzat, amely nem élhet a pénzkibocsátás jogával, inkább vonzóbb a külföldi befektetők számára.

folytathatott, amennyiben számos kereskedelmi korlátozást megszüntetett, valamint nem diszkriminálta semelyik kereskedelmi partnerét.⁷ Megengedték, és valójában ösztönözték is a tőkeáramlások korlátozását, mivel Keynes és a háború utáni gazdasági rend más teoretikusa nem hittek abban, hogy a szabad nemzetközi tőkeáramlás megférhet a hazai gazdasági stabilitással. Annak ellenére, hogy meggyőző “mennyiségű” kereskedelem-liberalizációt szolgáló intézkedés lépett életbe az egymást követő GATT tárgyalási fordulók, mégis maradtak még szembeötlő hiányosságok. A szolgáltatások, a mezőgazdaság és a textilipar területei gyakorlatilag kimaradtak a tárgyalásokból és a megállapodások érvényéből. Számos GATT záradék (általában az antidömping és a garanciális rendszer) lehetővé tette, hogy az országok továbbra is fenntartsanak kereskedelmi akadályokat, amikor hazai iparágukat erős külföldi verseny és import sújtotta. A fejlődő országok fejlesztéspolitikai koncepciói is gyakorlatilag kívül maradtak ezeknek a nemzetközi rendelkezéseknek a látókörén.

Nagyjából az 1980-as évekig ezek a laza szabályok elég teret hagytak az államoknak arra, hogy a saját fejlesztési politikájukat kövessék és egymástól eltérő fejlődési pályát járjanak be. Nyugat-Európa az önmagán belüli integráció elmélyítését választotta, és létrehozta a társadalombiztosítás egy kiterjedt rendszerét. Japán utolérte a nyugatot a saját eltérő kapitalizmusmodelljének alkalmazásával, kombinálva a gépipari termékek dinamikus exportját a szolgáltatásokban és a mezőgazdasági szektorban fennmaradó nagymértékű hatékonyságproblémákkal. Kína ugrásszerűen fejlődött miután felismerte a magánkezdeményezések fontosságát, noha más tankönyvi elveket nem adaptált. A maradék Kelet-Ázsia nagy részének gazdasági csodája pedig azon az iparosító gazdaságpolitikán (a fejlesztő állam modellje) nyugodott, amelyet a WTO azóta már implicite megtiltott. Latin-Amerika, a Közel-Kelet és Afrika nagy része egyedülálló növekedési rátákat produkált egészen a 70-es évek végéig, köszönhetően annak az importhelyettesítő gazdaságpolitikának, amely ugyanakkor elszigetelte ezeket a gazdaságokat a világgazdaságtól.

A Bretton-Woods-i rendszer keretei a 80-as évekre nagyjából megszűntek, ahogy a tőkeáramlás liberalizációja erőre kapott és a kereskedelmi egyezmények a nemzeti határok mögé kerültek. Azóta az 1. Ábrán látható 3 csomópont által kifeszített háromszög kényelmetlen (és fenntarthatatlan) csapdáján belül rekedtünk. A BW rendszer egyik alternatívája sem jelent kiutat. Az arany Kényszerzubbony egy lehetséges, de nem kívánatos út. A globális föderalizmus talán kívánatos, de nem lehetséges (nem járható). Ha a demokratikus döntéshozatal elsődleges helye a nemzetállam marad, akkor vissza kell vennünk a gazdasági globalizáció iránti vágyainkból. Nem marad más választásunk, mint beérni a globalizáció egy “vékonyka” verziójával, vagy újra összehozni egy Bretton-Woodshoz hasonló konfigurációt, úgy, hogy az a megváltozott körülményeknek is megfeleljen.

Alternatív globalizáció a munkaerőmobilitás példáján keresztül

Milyen globalizációt próbálunk meg megvalósítani? Fontos feltenni ezt a kérdést, mivel tudatosítja bennünk, hogy igazi választási lehetőségek vannak. A globális gazdasági szabályokat nem platóni döntéshozók írják vagy valamiféle napjainkbeli trónkövetelőik, nem az egyetemen oktató közgazdászok. Ha a WTO-s megállapodások valóban a szabad kereskedelemről szólnának, ahogy azt annak kritikusai állítják, akkor az összes ilyen egyezménynek egy egyszerű mondatból kellene állnia: legyen szabad kereskedelem. Ezzel szemben a valóság természetesen az, hogy az irányelvek meghatározása és a szabályozás nem mentes a politikai motívumoktól – akik nagyobb érdekérvényesítő képességgel bírnak, azok

---

⁷ John Ruggie éleslátóan a Bretton Woods-i rendszert “beágyazott liberalizmusként” értelmezi. Lásd “International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order,” in Stephen D. Krasner, ed., International Regimes, Cornell University Press, Ithaca, NY, 1983.

többet vesznek ki a rendszerből, mint azok, akik kevesebbel. Miközben ez érthető bizonyos szinten, a globalizáció hívei hajlamosak saját elveiket szükségszerűségként, sőt olyan természeti törvényként beállítani, amelyet csak közgazdaságtani analfabéták utasíthatnak el. Fontos megvilágosító hatással lenne gazdaságpolitikai vitáinkra az, ha felismernénk, többféle globalizáció lehetséges, ahogy a kapitalista gazdaság intézményi háttere is sokszínű. Hogy kellő megvilágításba helyezhessük a lényegét, vegyük a következő gondolat kísérletet. Képzeljük el, hogy nemrég a világkereskedelmi tárgyalásokon, Dohában a felek kitaláltak egy irányelvet, mely szerint a cél a jövedelem növelése világszerte. Tegyük fel azt is, hogy tényleg ezt tartják szem előtt, amikor azt mondják, hogy az új forduló egy „fejlesztő forduló” lesz, azaz azt akarják, hogy a lehető legtöbb előnyt biztosítsa a fejlődők számára. Mégis mire gondolhattak? Növelni a piacokhoz való hozzáférhetőségét a fejlődő országok exportja számára? Az EU és más fejlett országok mezőgazdasági támogatási rendszereinek átalakítására? A szellemi tulajdonjogokra és közegészségügyre a fejlődő országokban? A kormányzati beszerzések szabályaira, a versenypolitikára, a környezetvédelemre, vagy a kereskedelem elősegítésére?

A fentiek egyike sem válasz a feltett kérdésre. Ezek olyan területek, ahol az előnyök a fejlődő országok számára a legjobb esetben is csekély mértékűek. A legtöbbet valami olyasmi segítene, amely fel sem merült Dohában: a munkaerő nemzetközi áramlását megkönnyítő szabályozás. Pontosan ez eredményezné a lehető legnagyobb előnyöket a világgazdaság számára, különösen a fejlődők számára. Semmilyen más intézkedés nem biztosítana akkora hasznot, mint ez.

Tudjuk ezt egyszerű gazdasági törvények alapján. A jövedelmi előnyök, melyek a nemzetközi kereskedelem volumenének növekedéséből származnak, a nemzeti piacok közötti áreltérések négyzetével arányosak. Hasonlítsuk össze ebből a szempontból a termékek és pénzügyi eszközök piacait a munkapiacokkal. A korlátozások feloldása a termék- és pénzpiacokon csökkentette az árkülönbségeket ezeken a piacokon (noha nem szüntették meg az összes ilyen, mint azt láttuk). A fennmaradó árarányok ritkán haladják meg a 2: 1-t. Eközben, látszólag nem történt olyan liberalizálás, amely a nemzetközi munkaerőáramlást segítené elő. Következésképpen a hasonlóan képzett munkavállalók bérkülönbségei a fejlett és fejletlenek között akár 10-szeresek is lehetnek. A fentebb kimondott közgazdasági elvet követve, a nemzetközi munkaerő áramlás lehetővé tétele várhatóan durván 25-ször nagyobb hasznot generálna ahhoz a hagyományos elvhez képest, amely a liberalizációt a termékek és tőkék áramlására alkalmazza!

Ebből az következik, hogy még a munkaerőáramlás kis mértékű liberalizációja is sokkal nagyobb hasznot hajtana a világgazdaság számára, mint a Doha utáni még megfontolás alatt lévő kezdeményezések összesített hatása. Tekintsünk egy olyan ideiglenes munkavállalói vízumrendszert, amelynek volumene a fejlett országok munkaerejének legfeljebb 3%-át teszi ki. Egy ilyen rendszer a fejlődő országok képzett és képzetlen munkavállalói számára engedélyezne munkavállalást 3-5 év közötti tartamra a fejlett államokban, ez idő eltelte után pedig új munkavállalók léphetnének a körforgásba. Egyszerű számítások alapján egy ilyen rendszer könnyen 200 milliárd dolláros jövedelem-többletet jelentene a fejlődő országok állampolgárai számára, sokkal többet a jelenlegi irányelvek által kijelölt és fennálló szisztémánál. Pozitív externális hatás lenne az, hogy a visszatérők többletjövedelmet generálnának hazájuk számára -a tapasztalat, vállalkozói szellem, befektetés vagy munkamorál által, mellyel visszatérnek és hazájuk rendelkezésre bocsátanak. Mindez számottevően hozzájárulna a hasznokhoz. Ugyanolyan fontossággal bír az, hogy a gazdasági előnyök közvetlenül a fejlődő országok munkavállalóinak tevékenységéből származnának. Nem várhatunk az úgynevezett lecsorgási hatás lassan őrlő malmára.

A nemzetközi tényezőáramlások szabályainak fellazítása ideiglenes munkaszerződéseken vagy más sémákon keresztül lenyűgöző a közgazdaságtan aspektusából,

de vajon megvalósítható-e politikailag? Ellenérv lehet, hogy az ilyen tényezőáramlások kedvezőtlen hatással lennének a fejlettek munkaerőpiacain az elosztásra. Különösen az alacsonyan kvalifikált munkásokat érintenék hátrányosan. Egy másik megfontolás szerint a bevándorlás más most is nagyon népszerűtlen számos iparilag fejlett országban. A bűnözés és egyéb szociális problémák (többek között a rasszizmus) érzékeny politikai témává teszi a bevándorlás kérdését egyre növekvő számú fejlett országban. Harmadsorban a megnövekvő munkaerő-beáramlás fokozza-e a terrorfenyegetést a mai szeptember 11-e utáni világunkban? Jó esély van arra, hogy a munkaerő beáramlás melletti sikkra szállás politikai öngyilkossághoz vezethet.

De miközben a bevándorlással való szembenállás valóságos, a munkálkodó politikai tényezők összetettebbek, mint azt rendszerint feltételezik. A fejlődő országokból származó import - amely nem egyéb, mint termékekben megtestesülő munkamennyiség - a fejlettek munkabéreinek csökkentése irányába hat csakúgy, mint a bevándorlás, ez a tény mégsem akadályozza meg a fejlettek döntéshozóit abban, hogy leépítsék a nemzetközi kereskedelmet sújtó korlátozásokat. Az elkötelezettség a kereskedelem és beruházások liberalizációja mellett határozottan nem vezethető vissza arra a tényre, hogy azok népszerű intézkedések hazai szinten (miközben a munkaerőáramlás nem). A medián szavazó a fejlett országokban egyszerre bevándorlás- és importellenes: 5-ből kevesebb mint 1 amerikai és brit utasítja el az importkorlátozásokat, mikor a kereskedelempolitikáról kérdezik véleményüket. Ezekben az országokban a választók azon aránya, amely több importot akar körülbelül ugyanakkora vagy még kisebb, mint azok aránya, akik hisznek abban, hogy a bevándorlás jót tesz a gazdaságnak. Egy jól megalkotott munkaerő bevándorlási séma bármilyen esetben képes csökkenteni a hátrányos elosztási implikációkkal kapcsolatos legtöbb kételyt a befogadó országokban. Például el tudjuk képzelni a „vendégmunkások képzettségi összetételének a belföldi képzettségei arányaival történő kiegyenlítetttségét – azaz csak egy építőipari munkás vagy gyümölcszedő juthat egy fizikusra vagy szoftverfejlesztő mérnökre. Végül, nehéz a válasz arra a kérdésre, hogy a világ biztonságosabbá válna-e a mai állapotánál akkor, ha egy kis volumenű, multilaterálisan szabályozott, regisztrált szerződéses munkavállalást megengedő rezsim lenne érvényben. Érveket mindkét esetre lehet felhozni.

Ha jelentős mértékű kereskedelmi és tőke liberalizáció történik, az nem azért van, mert otthon népszerű intézkedéseknek számítanak, hanem főleg azért, mert annak haszonélvezői sikeresen kampányoltak mellette és így az politikailag is keresztülvihetővé vált. A multinacionális vállalatok és pénzügyi vállalkozások gyorsan észrevették a kapcsolatot a világpiachoz való könnyebb hozzáférhetőség és a megnövekedett profitlehetőségek között, majd sikerrel tematizálták a kereskedelmi fordulókat ennek kiaknázása érdekében. Az ideiglenes munkaerő áramlás a fejlett országokban, ezzel szemben, nem volt jól definiált társadalmi-gazdasági csoport által képviselve. De nem azért, mert kisebbek lennének az általa nyújtott előnyök, hanem mert a haszonélvezők csoportja nem azonosítható egyértelműen. Amikor egy török munkavállaló belép az EU, vagy egy mexikói az USA munkaerő-piacára, ennek haszonélvezője se az EU-ban, se az USA-ban nem ismert ex ante. Csak azután, miután a munkás kifog egy állást és a munkáltatója érdekelt lesz az országban tartásában. Ez megmagyarázza, hogy például az USA szövetségi kormányzata miért költ sok erőforrást a határvédelemre, hogy megakadályozza a *hipotetikus* immigránst, hogy a határt át tudja lépni, miközben látszólag nem képes arra, hogy az illegálisan foglalkoztatottakat kitoloncolja vagy megbírságozza azok munkaadóját mikor már bent van az országban. Ugyanez a logika magyarázza azt, hogy miért eszközölnék szignifikáns munkaerőáramlás-barát intézkedéseket néha, de csak az olyan jól-szervezett érdekcsoportok nyomására válaszul, mint a mezőgazdasági termelők vagy a szilikon völgybeli vállalkozások.

A tanulság az, hogy a politikai korlátok alakíthatók. A közgazdászok túlzottan toleránsak maradtak a politikai realitások tekintetében, melyek csak megerősítették a nagyon

restriktív nemzetközi munkaerőáramlás szabályozását, még ha a politika folyamatosan vissza is sírja a protekcionista erőket, melyek blokkolják a további liberalizációt a már így is nagyon nyitott kereskedelmi rendszerben.

Ha biztosítani akarjuk azt, hogy a munkaerő-áramlás hasznokat hajtson a fejlődőknek is, akkor elkerülhetetlen, hogy a rezsim úgy legyen kialakítva, hogy ösztönzőket léptessen életbe a vendégmunkások visszatérésének érdekében. Annak ellenére, hogy a hazautalt pénzösszegek jelentős jövedelemforrás a szegény családok számára, általában nem képesek katalizálni vagy fenntartani egy hosszú távú gazdasági fejlődést. A munkaszerződések rendszerének valódi ideiglenes kialakítása bonyolult, de meg lehet csinálni. Eltérően a korábbi hasonló rendszerektől, szükség van világos ösztönzőkre minden érintett részére - munkások, alkalmazottak, kibocsátó és befogadó országok kormányzatai - hogy eleget tudjanak tenni kötelezettségeiknek. Egy ilyen lehet a bér egy részének visszatartása ameddig a munkás vissza nem tér hazájába. Az ilyen kötelező megtakarításként is funkcionáló séma azt is biztosítja, hogy a munkavállalók jelentős befektethető megtakarítással térnek vissza hazájukba. Ráadásul bevezethető büntetés is azon kibocsátó kormányok számára, amelyek állampolgárai nem képesek megfelelni a visszatérési követelményeknek. Például kvótarendszer kialakítása esetén az országkvóta csökkenthető lenne a sikertelen „visszatérők” arányában. Ez ösztönözné a kibocsátó országok kormányait, hogy tegyenek meg mindent barátságos gazdasági és politikai klíma kialakításáért otthon, ezzel elősegítve a vendégmunkások visszatérését.

Végső soron elkerülhetetlen az, hogy a visszatérési ráta nem fogja elérni a 100%-ot. De még hiánytalan teljesítés nélkül is az előnyök, melyek a munkaerő mobilitás adaptálásából erednek, szignifikánsak maradnak.

Záró megjegyzések

Ebben a tanulmányban a jelenlegi globalizációról folyó vita két hiányosságára világítottam rá. Először is, nem eléggé vesszük számításba azt a tényt, miszerint a kívánatos nemzeti szintű intézményi diverzitás miatt a globalizáció szükségszerűen korlátok közé van szorítva. A jelenlegi politikai konfiguráció és a gazdasági realitások közepette a mélyintegráció utópia. Másodszor, számos lehetséges globalizáció-modell létezik különböző implikációkkal a gazdasági előnyöket és a megvalósíthatóságot tekintve. A munkaerő mobilitásról szóló okfejtésem azt illusztrálja, hogy manapság nem koncentrálnunk a gazdasági integráció olyan területeire, ahol a hasznok potenciálisan a legnagyobbak. A reményekkel teli üzenet az, hogy igenis lehetséges sokkalta több előnyt kifacsarnunk a globalizációból, miközben még mindig megmaradunk a megvalósíthatóság (plauzibilitás) általam azonosított határain belül.

1. ábra: A VILÁGGAZDASÁG POLITIKAI TRILEMMÁJA
Egyszerre csak bármelyik kettőt lehet választani

